

MŰHELY

Nagy Beáta

KIREKESZTÉS VAGY BEFOGADÁS?

*A nemek és generációk jellegzetességei az információs technológiák használatában és megítélésében**

Az információs technológiák folyamatos és egyre felgyorsuló terjedése ellenére sem beszélhetünk arról, hogy egyenletes lenne a népességen belüli eloszlása. Jelen tanulmányban kísérletet teszünk arra, hogy feltárjuk két nagyon markáns dimenzió, a nemek és életkorok befolyását az információs eszközök használatára, illetve a hozzájuk fűződő attitűdökre. Azt feltételezzük ugyanis, hogy mindkét demográfiai változó jelentősen meghatározza az információs társadalomhoz való viszonyulást. Ennek oka az alábbiakban rejlik:

1. az információs technológiák diffúziója később éri el az idősebb korosztályt, még akkor is, ha a gazdaságilag aktív népességről van szó;

2. a nemek eltérő társadalmi szerepeinek elsajátítása során a lányok és a nők nem kapnak bátorítást a női nemi szerepekkel inkongruens, műszaki jellegű területek, így például a számítógép-használat elsajátítására.

Ugyanakkor feltételezzük, hogy az információs technológiák használata nem egyszerűsíthető le magára a technikai kérdésre, hanem fontos attitűdbeli összefüggéseket is rejt.

Mindkét csoporttal kapcsolatban éppen ezért felmerül a kérdés, hogyan lehet elkerülni a kirekesztettségüket (exclusion), sőt esetleg megfordítani a folyamatot és elérni a minél szélesebb bevonásukat (inclusion) azok körébe, akik az információs technológiákat mindennapjaik során természetes módon használják. Az inklúzió egyik fő indikátora az információs technológia használatának terjedése, diffúziója. (Sorensen 2002)

A magyarországi Internet-penetráció nemzetközi összehasonlításban és önmagában véve is alacsony színvonalú és lassú. Az összehasonlítás kedvéért idézzük, hogy a múlt évi finn statisztikai adatok szerint: „2002 tavaszán a 10–74 éves lakosságon belül a férfiak 60 százaléka, a nők 57 százaléka tudott otthon számítógépet használni. A nyugdíjasok otthoni számítógép-hozzáférése alacsony volt. Az otthoni Internet-elérés sokkal kevésbé volt gyakori, mint a számítógép-birtoklás. Az otthoni Internet-hozzáférés csak a két legfiatalabb korcsoport esetén volt jelentős. A férfiaknak gyakrabban volt otthoni Internet-hozzáférésük, mint a nőknek. 1999-ben 62 százalék (1,24 millió személy) számolt be arról, hogy otthoni számítógépét hetente legalább egyszer használta, míg a megfelelő adat 55 százalék (720.000 személy) volt 1996-ban. Megközelítőleg

* A tanulmány átdolgozásához nyújtott ötletekért köszönet illeti Lengyel Györgyöt és Tardos Róbertet, illetve a *Szociológiai Szemle* anonim bírálóit.

30 százalék (540.000 személy) keresett fel otthonról Web page-eket, és hasonló számban gyakran játszottak számítógépes játékokat 1999 őszén.” (*Statistics of Finland... 2002*)

Ugyanakkor Finnországban még csak nem is a legnagyobb mértékű az otthoni számítógép- és Internet-használat elterjedése. Az Európai Unió belül jelenleg Hollandiában és Svédországban a leggyakoribb az otthoni géphasználat: ez részben az ország gazdasági helyzetének, részben a szakszervezetek tevékenységének tudható be, amelyek ugyanis elsőként Svédországban indítottak akciókat a szervezett, közös számítógép-vásárlásra. Ez később megvalósult Finnországban és Hollandiában is. A legfrissebb adatok a SIBIS (Statistical Indicators Benchmarking the Information Society) adatbázisából származnak, amelyben az Európai Unió tagországai, a csatlakozásra váró országok, tovább az Amerikai Egyesült Államok és Svájc adatai is rendelkezésre állnak (<http://www.sibis-eu.org>).

1. táblázat

Az Internet-használat helye néhány országban

	Dánia	Hollandia	Ausztria	Finnország	Svédország	Észtország	Magyarország	USA
Otthon és munkahelyen	34	25	17	27	28	12	3	29
Csak otthon	23	33	21	22	28	12	6	28
Csak munkahelyen	6	2	9	10	6	17	4	8
Csak valahol máshol	6	3	6	5	4	11	5	5
Alkalmankénti használó (ritkábban, mint havonta egyszer)	9	10	5	7	8	7	5	8
Nem használ Internetet	23	26	41	30	26	41	78	23

Forrás: SIBIS 2003: 16

A fenti idézet is megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a nemek és a korcsoportok szerinti elemzés számos ponton hasonló jellegű kérdéseket vehet fel az Internet-használat ügyében. Az Európai Bizottság számára készített 2001-es összefoglaló/vitairat három társadalmi súlypontot vetett fel a témában, amely közül kettő a nemek és a korcsoportok kérdését ölelte fel. „A hálózatba kapcsolt személyi számítógépek használati rátája a legnagyobb különbségeket Dél- és Észak-Európa, a nemek, az életkori és a jövedelmi csoportok között mutatja.” (Johnston 2001: 3) Az a várakozásunk, hogy a nők és az idősebb korosztály tapasztalatai és attitűdjei össze fognak egymással kapcsolódni, és hasonló mintát rajzolnak ki. Ennek ellenére a két témát egymás után fogjuk vizsgálni: előbb a férfi-női, majd pedig az életkori sajátosságokat elemezzük.

Az elemzés során elsősorban a TÁRKI 1012 fős 2003. februári omnibusz adatfelvételére támaszkodom. Ez reprezentatív mintában gyűjtötte össze az Internet-használat néhány legalapvetőbb adatát.¹ Ahol az adatok megkívánják, ott a kérdésekben és információkban gazdagabb, 631 fő adatait tartalmazó kaposvári kistérségi kutatás fájljait használok.² Ez utóbbi adatfelvétel időpontja 2003 tavasz volt. Az alábbiakban – ha csak külön nem utalunk a kaposvári kistérségre –, a bemutatott táblázatok az országos reprezentatív felmérésből származnak.

A férfi–nő különbségek

A legtöbb szakirodalom azt hangsúlyozza, hogy alapvetően eltérő a férfiak és a nők hozzáállása az információs technológiákhoz. Többnyire a férfiak lelkesedését hangsúlyozzák a kötődés biztosabb alapjaként, míg a nők a feltételezések szerint instrumentális módon, szinte kötelességszerűen, feladataik ellátásához veszik igénybe az új technológiákat, ezzel kötődésük jellege is erősen különbözik. (Sorensen 2002)³

Ezek alapján az alábbi dimenziókban tapasztalható különbségekre vonatkozó várakozásokat fogalmazhatjuk meg:

1. különbség a technikai jártasságban/érintettségben, vagyis a férfiak az információs társadalom fő hasznélvezői
2. attitűdbeli különbség: a férfiak lelkesebbek az új technológiákkal kapcsolatban

A technikai jártasság: számítógép- és Internet-használat

A technika általi érintettség tényleg nagyobb a férfiaknál, mint a nőknél, de a különbség nem utal behozhatatlan hátrányokra. Lehetséges, hogy már éppen a szűkülő eltérésekre utalnak az adatok. *Akár a munkahelyi, akár az otthoni számítógép-használatot nézzük, a két nem közötti távolság mindössze néhány százalékos.* A munkahelyi használat esetében nyilvánvalóan követi a foglalkozások betöltéséhez szükséges ismeretek változását, hiszen az elmúlt esztendőben szinte foglalkoztatási, szakmai előfeltétellé vált a számítógép-használat az összes féléggalléros foglalkozásban.

- 1 *Van-e számítógépük, illetve otthoni Internet-hozzáférésük? Használt-e számítógépet, Internetet, e-mailt az elmúlt négy hét során munkavégzésre, vagy magáncélból bárhol? Használt-e számítógépet, Internetet, e-mailt az elmúlt négy hét során otthon? Az információs társadalom inkább előnyös, vagy inkább hátrányos az ország számára, a település számára és az egyén számára?*
- 2 Ebben a vizsgálatban konkrét kérdés szerepelt arra vonatkozóan, hogy a kérdezettnek a munkahelyén van-e saját használatú számítógépe, illetve van-e hozzáférése számítógéphez, továbbá hogy mire használják legtöbbet az otthoni számítógépet. Arra is vonatkoztak kérdések, hogy milyen okkal magyarázzák azt, ha szeretnék vagy éppen nem szeretnék számítógépet venni. Nagyon fontos információkat nyerhetünk továbbá az információs társadalom megítéléséről is.
- 3 Ettől a csoportosítástól eltér Tardos Róbert kutatási eredménye, aki az Internet-használatot négy különböző faktor mentén bontotta szét: 1. aktuális, információ-orientáltság; 2. rekreációs orientáció; 3. instrumentális (praktikus-üzleti); 4. hi-tech kommunikáció. (Tardos 2003: 19)

2. táblázat

Használt Ön számítógépet az elmúlt négy hét során munkavégzésre, vagy magáncélból bárhol? (%)

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	28,2	25,0	26,4
Nem	71,8	75,0	73,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Éppen ezért a körülbelül 1/4-es számítógép-használat nagyon alacsony szintű nemzetközi összehasonlításban és önmagában véve is, hiszen mint az 1. táblázatban láthattuk a fejlődésben élen járó országokban ez az arány eléri a 3/4-et, de még a hozzánk többféle szempontból közelebb fekvő Ausztriában és Észtországbán is 60% körüli. Még ez a nagyon alacsony arány is lejjebb kúszik (18,8 százalékra), amikor az otthoni számítógép-használatról vallanak a kérdezettek.

3. táblázat

Használt Ön számítógépet az elmúlt négy hét során munkavégzésre otthon? (%) – országos minta

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	19,7	18,1	18,8
Nem	80,3	81,9	81,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az otthoni számítógép-használat csekély arányáról azt feltételeztük magyarázatként, hogy a kérdezettek otthon nem rendelkeznek számítógéppel, és ezért nincs mit használniuk. Azonban ez nem így van: Az összes eddig látott adatnál nagyobb azok aránya, akiknek otthon van számítógépe, és ebben ismételtelen nincs nemek közötti különbség. Tehát azt feltételezhetjük, hogy miközben csaknem minden harmadik magyar megkérdezett háztartásában van számítógép, az nem feltétlenül csak a felnőttek „munkaeszközül” szolgál, hanem legalább ilyen fontos a gyermekek, esetleg egyéb felnőtt családtagok számítógép-használata. Különösen feltűnő a nők esetében a két változó közötti különbség: csaknem egyharmad részben ők is azt választották, hogy van otthon számítógép, de az igennel válaszolók kicsit több, mint fele (56,6%) használta az elmúlt időszakban, míg a férfiaknál ez az arány magasabb (64,2%). Ezek az adatok tehát alátámasztják azt a szakirodalmi érvelést, hogy a nőknél a számítógép- és Internet-használat instrumentális jellegű, míg a férfiaknál gyakoribb lehet az expresszív funkció.

Ha a számítógép-használatot megnézzük annak függvényében, hogy milyen a kérdezett családi státusa, azaz hogy háztartásfő, házastárs, gyerek vagy éppen szülő, akkor ismét előkerül a gyermekek gyakoribb géphasználata. A gyermekstátusban lévők csaknem háromszor olyan gyakran használtak számítógépet, mint minden más (statistikailag értékelhető) csoport.

4. táblázat

Használt Ön számítógépet az elmúlt négy hét során munkavégzésre, vagy magáncélból bárhol, a kérdezett családi állása szerint?

	Családfő	Házastársa	Élettársa	Gyermeke	Szülője, apósa, anyósa	Összesen
Igen	21,3	24,3	11,1	60,4	10,0	26,4
Nem	78,7	75,7	88,9	39,5	90,0	73,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A gyermekek ilyenfajta előnye még akkor is megmarad, ha csak az otthoni, háztartáson belüli géphasználatot nézzük: az átlaghoz, de még a háztartásfőkhöz viszonyítva is a gyermekeknél a leggyakoribb. 35 százalékuk számolt be arról, hogy az elmúlt négy hétben otthon számítógépet használt, a családfők és házastársak 16–19 százaléka. *Családciklus szerint tehát markáns különbséget lehet megfigyelni a számítógép-használatban, amely azonban szoros összefüggésben áll az életkorral.*

Összességében tehát az láthatjuk, hogy az otthoni számítógép meglete olyan adat, amely pusztán önmagában nézve nagyon csekély mértékben megbízható információt ad a kérdezett nők (és férfiak) számítógép- és Internet-használatáról, hiszen nagyon gyakran birtokol, ám mégsem használ a kérdezett, ill. a házastársa gépet.

A számítógép-használat ugyanis elsősorban az intézményekhez és/vagy gazdasági aktivitáshoz kapcsolódik, és ebben nem lehet felfedezni nemek szerinti különbségeket. Az alkalmazottak és a vállalkozók csaknem fele használ számítógépet. A női vállalkozóknál ez az arány eléri az 55 százalékot, feltehetően a vállalkozási terület jellegéből következően, hiszen a női vállalkozások túlnyomó többsége a kereskedelem és a személyi szolgáltatások területén működik. Azonban a tanulóknál a legmagasabb a számítógép-használat: itt meghaladja a 80 százalékot! Magyarországon tehát egyelőre az iskolai és a munkahelyi számítógép-használat dominál a technikai jártasság megszerzésében. Az igazi lemaradó csoportot azok képezik, akik tartósan vagy átmenetileg távol vannak a munkaerőpiacról: a nyugdíjasok, gyesen, gyeten lévők (és a munkanélküliek, akik a statisztikailag jelen vannak a munkaerőpiacon).

Az otthoni számítógép-használat gazdasági aktivitás szerinti vizsgálata egyértelműen megerősíti a fent leírtakat: újfent a vállalkozók (és közülük is elsősorban a nők), illetve a tanulók használják otthon ezt az eszközt a leggyakrabban.

A kaposvári mintában a számítógép-használat néhány százalékkal az országos átlag alatt van, de a nemek szerinti megoszlás ugyanazt a stabilitást mutatja, mint az országos adatok, bár itt az otthoni számítógéppel bíró nők aránya 4 százalékkal kisebb, mint a férfiaké.

A kaposvári adatok segítséget nyújtanak abban, hogy megtudhassuk, mire is használják az emberek az otthoni számítógépet. A vizsgálat adatai alátámasztják a fenti állításunkat: az otthoni számítógép elsődleges funkciója a játék: Mindkét nemnél ez a leggyakrabban megjelölt válasz, azonban az alábbi táblázatban már feltűnő nemek közötti különbségeket is láthatunk, amelynek okait a jelenleg rendelkezésre álló kvantitativ adatokkal nem tudjuk megválaszolni.

5. táblázat**Mire használják legtöbbit az otthoni számítógépet? (%)**

– kaposvári régió

	Férfi	Nő	Összesen
Szövegszerkesztésre	36,4	17,3	26,3
Játékra	42,0	53,1	47,8
Szakmai, munka	13,6	23,4	18,8
Internetezés, e-mail	4,5	3,1	3,8
Más, nem tudja	3,4	3,0	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

A kaposvári mintában megkérdezett nők lényegesen kisebb arányban dolgoznak, mint a férfiak: a megkérdezett felnőtt férfiak 46 százaléka, a nők 59 százaléka nem dolgozott a kutatás időpontjában. Viszont akik dolgoznak, azok közül a nők nagyobb arányban férnek hozzá számítógéphez a munkahelyükön, mint a férfiak. Ennek okát nyilvánvalóan a nemek horizontális munkaerőpiaci szegregációja képezi: a nők által betöltött foglalkozásokban, a szolgáltatásokban, az egészségügy, a közigazgatás és adminisztratív foglalkozások területén sokkal gyakoribb a számítógép-használat, mint a férfiak által dominált (például fizikai) foglalkozásokban.

A munkahellyel rendelkező nők felének van a munkahelyén számítógéphez való hozzáférése, míg a dolgozó férfiak 45 százaléka számolt be ugyanerről. Ezek az adatok némiképp megerősítik a nők instrumentális hozzáállását az információs technológia használatához.

A kaposvári régióra is az a jellemző, hogy 30% körüli volt a számítógéppel rendelkezők aránya. Otthon rendelkezik számítógéppel a megkérdezett férfiak 32 százaléka, a nők 28 százaléka. Ehhez képest sokkal többen voltak olyanok, akik azt állítják magukról, hogy értenek a számítógéphez. A kaposvári adatfelvételben mindkét nem tagjainak 36-38 százaléka.

Viszonylag nagy a potenciálisan számítógéppel rendelkezők aránya ebben a mintában – ez alatt azt értve, hogy tervezik a számítógép-vásárlást –, a férfiak 26 százaléka, a nők 18 százaléka számolt be számítógép-vásárlási szándékáról. Itt tehát jobban megjelenik a nemek különbsége. Azok, akik nem terveznek vásárlást, ennek okaként leggyakrabban az anyagi feltételek hiányát nevezik meg: a férfiak 44 százaléka, a nők 37 százaléka adta ezt a választ. A férfiaknál sokkal jobban kifejeződik, hogy szükségesnek tartanák ugyan a számítógépet, de nincs lehetőségük a megvásárlására. A nőknél nagyon gyakori még annak megjelölése, hogy nincs rá szükségük. A nőknél a két indok között mindössze hat százalékos eltérést tapasztaltunk, míg a férfiaknál 15 százalékpontos az eltérés.

6. táblázat**Miért nem szeretné, hogy számítógépük legyen? (%)**

– kaposvári régió

	Férfi	Nő	Összesen
Sokba kerül, anyagi helyzete nem engedi meg	44,1	37,4	40,2
Bonyolult, nem ért hozzá	4,8	3,4	4,0
Nincs rá szüksége, haszontalan	29,0	31,5	30,5
Idős már	17,9	23,2	21,0
Nem szereti a számítógépeket	3,5	2,5	2,9
Más, nem tudja	0,7	2,0	1,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az e-mail és az Internet használata már az aktívabb számítógép-használat megjele-
nésére utal, tehát túllép azon a ponton, amikor a számítógép nem több mint egy írógép
vagy „játékszer”. Az országos mintában az összes megkérdezett közül csak minden
hatodik használta a világhálót, és ebben jelentős nemek szerinti különbségek is van-
nak. Ha az Internet- és e-mail-használókat azokhoz viszonyítjuk, akik használnak szá-
mítógépet a munkahelyükön, akkor láthatjuk, hogy a számítógépet használó férfiak
átlagosan lényegesen gyakrabban használják az új technikai lehetőségeket (62%),
mint a nők (52%). A válaszok gazdasági aktivitás szerinti bontása olyan kis számú
igen választ eredményez, amelyet nem lehetne megbízhatóan feldolgozni. Ezért vá-
lasztottam ezt a viszonyítást az összehasonlítás alapjául. Míg a számítógép-használat-
ban nem voltak lényeges különbségek, az e-mail és az Internet-használat során
markánsá vált a két nem közötti eltérés.

7. táblázat**Használta Ön az Internetet vagy az e-mailt az elmúlt négy hét során munkavég-
zésre vagy magáncélból bárhol? (%) – országos minta**

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	17,4	12,9	14,9
Nem	82,6	87,1	85,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

A családi szerepek bevonása az elemzésbe megint arra világít rá, hogy a gyermek státusúak járnak élen az Internet használatában. A potenciálisan apa-anya szerepűekhez viszonyítva megközelítőleg háromszor olyan gyakori körükben az Internet-használat.

8. táblázat

Használta Ön az Internetet vagy az e-mailt az elmúlt négy hét során munkavégzésre vagy magáncélból bárhol? (%) – országos minta

	Családfő	Házastársa	Élettársa	Gyermeke	Szülője, apósa, anyósa	Összesen
Igen	12,5	10,8	11,1	37,8	10,0	14,9
Nem	87,5	89,2	88,9	62,2	90,0	85,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaposváron és környékén is hasonlít az adat az országos trendekhez, és a rendszeres vagy alkalmankénti e-mail-használat markáns nemek közötti különbségeket mutat, amely két kategória együttesen már jelentős mértékű női „hiányt” mutat. (15 százalékpont az eltérés.)

9. táblázat

Szokott-e elektronikus levelet küldeni illetve fogadni (%) – kaposvári régió

	Férfi	Nő	Összesen
Igen, rendszeresen	21,1	16,5	18,6
Csak alkalmanként	22,1	12,8	17,2
Soha	56,8	70,7	64,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

De talán még a nemek közötti különbségeknél is inkább elgondolkodtató az, hogy milyen magas azok aránya, akik még sosem éltek ezzel a lehetőséggel. Az egész régió felnőtt lakosságának 2/3-a adott nemleges választ. Nemek közötti szakadékot sejtet az Internet-használat itt is: 15 százalékpont a különbség, amely pontosan megegyezik az előző, e-mail-használatra vonatkozó országos adattal. A nők kizárásnak, kirekesztődésének tehát lehet fennmaradó jegyeit látni.

A fentiek ismeretében már várható, hogy az otthoni Internet- és e-mail-használat végképp jelentéktelen, még ha otthon használnak is számítógépet a kérdezettek: mindkét nem esetében a munkahelyükön vagy az iskolájukban Internetet használnak fele tudja otthon használni az elektronikus levelezést vagy az Internetet. Valószínűleg nem az Internet iránti igény hiánya, hanem annak magas költsége tartja alacsonyan ezt az arányt. Egyedül a vállalkozók csoportja különül el a többiektől: náluk a legmagasabb

az otthoni Internet-használat. E mögött az otthon és az iroda „összeolvadása” állhat magyarázatként. Ezen a 10% alatti Internet-használati szinten nincs értelme annak, hogy a nemek közötti különbséget érdemben vizsgáljuk. Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy az otthoni Internet-csatlakozással bírók mindössze kisérsze használta az elmúlt időszakban az Internetet. Ugyanakkor a gyermek státusúak esetében az átlaghoz viszonyítva sokkal magasabb az otthonról internetezők aránya.

10. táblázat

Használta Ön az Internetet vagy az e-mailt az elmúlt négy hét során otthon?

– országos minta

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	7,8	5,9	6,7
Nem	92,2	94,1	93,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

Tehát ahogyan a számítógép megléte, ugyanígy az Internet megléte sem jelenti feltétlenül azt, hogy a kérdezett azt használja is. A megkérdezettek nagyobb arányban rendelkeznek otthon a kapcsolódási lehetőséggel, mint ahányan használják, és ez mind a két nemre egyformán, átlagosan 11%-ra jellemző. Feltételezhetően ezekben az esetekben ismét inkább a kérdezettek gyermekei, esetleg más családtagjai élnek ezekkel a lehetőségekkel.

A kaposvári régió vizsgálatában azt a kérdést is meg lehetett közelíteni, hogy mennyire tájékozott a kérdezett. Az Internet felhasználási lehetőségei felőli tájékozottság nem mutatott nemek szerinti különbséget: a megkérdezett emberek mindössze 15-18 százaléka nem tudott ezekről az új lehetőségekről. A válaszok ismételten nem a nemek, hanem sokkal inkább az iskolai végzettség szerint differenciálódtak. Az érettségi már átlag feletti tájékozottságot garantált a kérdezettek számára.

11. táblázat

Hallotta-e, hogy a számítógéppel levelezni, telefonálni, tévézni is lehet?

– kaposvári régió

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	85,4	81,8	83,4
Nem	14,6	18,2	16,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az attitűdök és a nemek

Az Internet hatásainak megítélésével kapcsolatban a két nem között markáns különbséget láthatunk: az attitűdbeli különbségek sokkal jelentősebbek, mint a használatbeli eltérések. Miben nyilvánulnak meg ezek?

1. A nők sokkal kevésbé tudnak ebben a kérdésben állást foglalni, mint a férfiak: a *nem tudom* válaszok aránya akár az egynegyedét is eléri (ld. 12. táblázat),

2. A férfiak lényegesen gyakrabban gondolják, hogy az Internet terjedése inkább pozitív, mint negatív hatással fog járni:

a) egyrészt gyakrabban vélik úgy, hogy csökkenti a bizonytalanságot (bizonytalanság alatt azt értve, hogy nem lehet tudni, hogyan alakulnak a dolgok – fogalmaz a kérdőív),

b) másrészt inkább előnyösnek gondolják a hatásait.

3. Az információs technológiákkal kapcsolatos attitűdöket az is megmutathatja, hogy a kérdezettek miként viszonyulnak az Internet-adta új lehetőségek használatához (vásárlás, szavazás, stb.)

12. táblázat

Ön szerint az információs társadalom csökkenti vagy növeli a bizonytalanságot? – országos minta

	Férfi	Nő	Összesen
Inkább csökkenti	42,0	30,6	35,6
Inkább növeli	31,2	29,0	30,0
Nem változtat rajta	12,4	16,1	14,5
Nem tudja	14,4	24,2	19,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

A táblázat szerint nagyon magas a véleménnyel nem rendelkezők aránya, és ez főleg a nőkre jellemző. A férfiak ezzel szemben többnyire a rizikó csökkentését várják tőle. Minél közelebb jutunk a kérdezethez (azaz a hatásokat tekintve az országtól az egyéinig haladva⁴, annál több a *nem tudja* válasz, és ez nagyrészt az előnyöket remélik arányának csökkenéséből adódik. A két nem közt fent megállapított arányok azonban mindvégig változatlanok.)

Amennyiben csak azoknak (azaz a kérdezettek negyedének) a véleményét vesszük figyelembe, akik használták az elmúlt időszakban számítógépet, jelentősen javul a tájékozottság és az optimizmus a feltett kérdéseket illetően. Főleg a nők esetében van változás, bár még megmarad a nemek közötti különbség egy része.

4 A feltett kérdések a következőképpen hangoztak: *Ön szerint az információs társadalom inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz az ország számára; a település számára, ahol él; Önnek, vagy családjá számára?*

Az ország egészére vonatkoztatva láthatjuk, hogy itt minden negyedik ember bizonytalan a válaszbán, és különösen így vannak ezzel a nők, míg az előnyök mellett voksolók aránya 68%, amelyet jócskán meghalad a férfiak pozitív vélekedése. Ha itt is csak azok véleményét vesszük figyelembe, akik az elmúlt időszakban használtak számítógépet, akkor jelentősen növekszik az optimizmus, bár a férfiak körében enyhén felülreprezentált ez a vélemény (férfiak: 84,9%, nők: 80,7%), míg a nők esetében némileg gyakoribb a tanácsstalanság (férfiak: 7,1%, nők: 12,1%).

13. táblázat

Ön szerint az információs társadalom inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz az ország számára?

	Férfi	Nő	Összesen
Inkább előnyös	72,9	63,8	67,9
Inkább hátrányos	9,6	8,7	9,1
Nem tudja	17,5	27,5	23,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Elsősorban a női optimizmus csökkenéséből adódó százalékok növelik a bizonytalanok arányát, amikor a település jövőjét érintő perspektívákról kell véleményt nyilvánítani.

14. táblázat

Ön szerint az információs társadalom inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz a település számára, ahol él?

	Férfi	Nő	Összesen
Inkább előnyös	70,1	59,6	64,2
Inkább hátrányos	9,7	9,4	9,5
Nem tudja	20,2	31,0	26,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az eddig is csökkenő optimizmus is jócskán megcsappan, amikor az önmaguk és családjuk számára várható következményekről kellett kialakítani az álláspontjukat. A bizonytalanok számának növekedése mellett tehát erősen csökkent az optimista véleményt megfogalmazók aránya, és ebben az esetben a hátrányokra számítók aránya is elkezdett növekedni, de továbbra is kiegyensúlyozott a hátrányokra számítók aránya a férfiak és a nők körében egyaránt.

Az attitűdök szintjén tehát éles nemek szerinti különbséget lehet megfigyelni: a férfiak nemcsak hogy sokkal tájékozottabbak, mint a nők – bár még az ő esetükben található nem tudom válaszok 1/4-es aránya is meglehetősen magas –, hanem lényegesen nyitottabbak is az új lehetőségek iránt, és sokkal optimistábbak annak pozitív hozadékait il-

letően. A férfiak más kérdésben is kifejezték nyitottságukat, így például sokkal gyakrabban élnének az internetes vásárlás lehetőségével, mint a nők, miként az a kaposvári régió vizsgálatából kiderült. (Ezek a kérdések nem szerepeltek az országos adatfelvételben, ezért itt csak ennek a régiónak az adatait tudjuk bemutatni.)

Az egész kaposvári mintára vonatkozó attitűdbeli különbségek minden esetben mérsekülődtek akkor, amikor csak az aktív géphasználók véleményét néztük: elsősorban erőteljesen csökkent azok aránya, akik nem tudtak állást foglalni a kérdésben, és az ebből fakadó átrendeződés alapvetően mindkét nemnél az egyetértők arányát növelte.

Az internetes vásárlást illetően azonban a kaposvári mintában a nemek különbségénél sokkal markánsabb eltérés tapasztalható az életkorok és az iskolai végzettség szerint. Az életkorról később lesz szó, de az iskolai végzettségről annyit mindenképpen meg kell jegyezni, hogy egyértelmű az összefüggés a két változó között: a legalacsonyabb iskolai végzettségűek közül szinte senki sem élne ezzel a lehetőséggel, míg a legmagasabb arányban (32%) az egyetemet végzettek válaszoltak igennel a feltett kérdésre.

Az internetes szavazás mint az attitűdök kifejeződésének újabb aspektusa ismét megmutatta a nők és a férfiak közötti markáns különbségeket: a férfiak nyitottabbak az új megoldásokra, a nők pedig gyakrabban kerülnek a változtatás lehetőségét. (A nemek közötti különbség szignifikáns ebben a tekintetben.) A szavazás területén megnyilvánuló újítással kapcsolatban azonban ismételen sokkal erőteljesebb az iskolázottság befolyása: a legalacsonyabb iskolai végzettségűek 1/7-e, az általános iskolát végzettek 1/3-a, az érettségizettek (és főiskolai végzettségűek) fele, az egyetemi diplomával rendelkezőknek, pedig már 60 százaléka válaszolt igennel a feltett kérdésre.

Ennél talán érdekesebb azonban az elutasító válaszok magyarázata: a férfiak többsége a rendszer megbízhatatlanságára helyezte a hangsúlyt, míg a nőknél jobban megoszlottak a válaszok a személyesség hiánya, a megbízhatatlanság és a szavazási passzivitás között. További ellenérzést szült mindkét nemnél, hogy úgy érzik nincsenek meg a technikai és az ismeretbeli feltételei az internetes szavazásnak.

Generációs különbségek

Az általános tapasztalat szerint az idősebb korosztály sokkal kevésbé használja a számítógépet és az Internetet, mint a fiatalabbak. A munkaerő-piaci aktivitás még tovább erősítheti ezeket a trendeket, mivel a foglalkoztatottak érintettsége sokkal nagyobb, míg az idősebb és/vagy munkaerőpiacról távol lévő korcsoportok esetében elenyésző a számítógép-használat legegyszerűbb formája is.

Finnsországban – és az információs technológiában élen járó többi országban is – a legjobb lehetőségei a húsz év alattiaknak vannak, akik az iskolákban hozzáférnek a számítógéphez és az Internethez. Ezen életkor fölött már nehezebb az új ismeretek elsajátítása, hacsak nincsen közvetlen szüksége rá az egyénnek a munkájához.

„A 10 és 74 év közöttiek megközelítőleg 2/3-a tudott valahonnan Internetet használni. A hálózat és az e-mail használata leggyakoribb a 15–19 évesek között volt. A 20 év alattiak hozzáférést jelentősen növelték az iskolai lehetőségek, amelyek nélkül a két legfiatalabb korcsoportnál az arány leesett volna 30%-ra. A 60 év felettiek közül nagyon kevésnek volt bárhol Internet-hozzáférése. E-mailt kevésbé használtak, mint Internetet.” (*Statistics of Finland... 2002*)

A németországi elemzések is ugyanezeket a trendeket erősítik meg: „A generációk közötti szakadék veszélyeztetheti az idősebb emberek integrációját társadalmunkba, különösen azokat, akik kisebb társasági életet élnek amúgy is. A fiatalabb szegmensekben az Internethez való hozzáférésre és a számítógépes ismeretekre úgy tekintenek, mint a munkaerő-piaci belépéshez szükséges belépőkártyára.” (Göpel 2003)

Az információs kor legfőbb nyertesei a fiatal korosztályok, akiknek – országonként különböző mértékű, de mégiscsak – a legnagyobb a hozzájutási esélye a számítógép- és Internet-használathoz. Ezzel szemben az idősebb korosztályok kirekesztődnek az új eszközök használatából. Különösen azokat fenyegeti a leszakadás veszélye, akiknek nincsen munkaerő-piaci kötődésük. Mint tudjuk, Magyarországon ez különösen sok embert érint a 60 év feletti (nők esetében már az ötven év feletti) korosztályából.

Ezek alapján a generációk esetében az alábbi várakozásokat fogalmazhatjuk meg:

1. különbség a technikai jártasságban/érintettségben, vagyis a legfiatalabb korosztály az információs társadalom fő haszonélvezője,
2. attitűdbeli különbség: a fiatalok a leglelkesebbek az új technológiákkal kapcsolatban.

A technikai jártasság: számítógép- és Internet-használat

Ezek az egymást felerősítő hatások jelenhetnek meg a következő táblázatokban. Sok elemzés az ötvenéveseknél húzza meg a kritikus határt. Valójában általában két nagy életkori határt láthatunk: az egyik a harminc év alattiaknál húzható meg, a másik pedig a hatvadiadik életévnél.

15. táblázat

Használt Ön számítógépet az elmúlt négy hét során munkavégzésre, vagy magáncélból bárhol?

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	60,7	38,0	32,2	26,4	6,3	3,1	26,4
Nem	39,3	62,0	67,8	73,6	93,7	96,9	73,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A gazdasági aktivitást is bevonva az elemzésbe azt láthatjuk, hogy az alkalmazottaknál fontos az életkor a számítógép-használat szempontjából: minél idősebb egy alkalmazott, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy használt számítógépet az elmúlt négy hétben. Ezzel szemben a vállalkozóknál nem tapasztalhatunk ilyen erős összefüggést, bár a harminc év alattiak előnye itt is megfigyelhető. *Az inaktívak leszakadása (a tanulóktól eltekintve, akik messze a legaktívabbak az információs technológiák használatában), továbbá a munkanélküliek szórványos jelenléte a számítógép-használók között egyértelműen kijelöli a digitális kirekesztés határvonalait.*

Az otthoni és a külön megjelölés nélküli számítógép-használat közötti különbség a legfiatalabb korosztályban volt a legnagyobb (csaknem kétszeres): ők azok, akik a

munkahelyükön vagy az iskolában hozzájutnak a számítógéphez, azonban otthonukban nincsen még gép. A többi korcsoport egyikében sem lehet ekkora eltérést találni, mert a többieknél 1,2–6,7 százalékpontnyi a két adat eltérése.

16. táblázat

Használt Ön számítógépet az elmúlt négy hét során munkavégzésre otthon? (%)
– országos minta

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	34,1	31,3	27,3	18,0	4,2	1,9	18,8
Nem	65,9	68,7	72,7	82,0	95,8	98,1	81,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A harminc (és feltehetően főleg a húsz) év alattiak képezik azt a csoportot, akiknél lényegesen, csaknem másfélszer gyakoribb a számítógép használata, mint a számítógép tulajdonlása. (A húsz év alattiak azért nem kerültek külön kategóriába, mert kevés az esetszám.) Az összes többi korcsoportban magasabb a gépbirtoklók aránya. A „legtehetősebb” csoportot a 40–49 évesek jelentik: Itt minden második megkérdezett háztartásában van számítógép. Emellett itt, illetve a hatvan év fölöttiekénél figyelhető meg leggyakrabban az, hogy noha a háztartásukban megtalálható, a kérdezettek mégsem használják a számítógépet. Nyilván valamely más családtag használja a gépet, elsősorban a gyermekük.

Emlékezzünk vissza, hogy a férfiak és a nők között ebben a tekintetben nem volt különbség!

17. táblázat

Van-e Önöknek személyi számítógépük?

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	39,0	41,1	50,3	35,4	16,8	6,2	31,4
Nem	61,0	58,9	49,7	64,6	83,2	93,8	68,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A kaposvári eredmények rámutatnak arra, hogy nemcsak a számítógép-használat elterjedtsége differenciálódik generációk szerint, hanem az is, hogy mire használják az egyes (egymás után egyre kevesebb embert számoló) korosztályok ezt az eszközt. Az ötven év alattiak háztartásaiban leggyakrabban mindenhol a játékot nevezték meg, majd innen kezdve a szövegszerkesztés említése volt a leggyakoribb.

A kaposvári térségben nagyon alacsony a munkahelyi számítógép-használat, illetve hozzáférés. A várakozás az volt, hogy főleg a fiatalabbak által betöltött állásokban lesz általános a használata, de az adatok viszonylag egyenletes elterjedést mutatnak, amelyben a középső generáció (30–49 évesek) a többiekénél átlagosan jobb helyzetben van. Azok, akik még hatvan éves koruk felett is dolgoznak, nincsenek látványosan lema-

radva a többi korcsoporthoz képest, aminek oka éppen az lehet, hogy mindegyik csoportban alacsony arányú a géphasználat.

Az otthoni számítógéppel nem rendelkezők közül leginkább a negyven év alattiak szeretnék gépet vásárolni: a 29 év alattiak 45%-a, a 30–39 évesek 42,2%-a jelezte ezt a szándékát. Akik nem terveznek gépvásárlást, azok ezt a fiatal korcsoportból leggyakrabban anyagi okokkal magyarázzák, míg az idősebbek úgy vélik, hogy nincs szükségük rá, számukra ez haszontalan.

A számítógép-használathoz képest feltűnően csekély az Internetet használók aránya: az országos mintában a legfiatalabb korosztály csaknem fele, az idősebbek mindössze 1-2%-a számolt be arról, hogy az elmúlt hónapban használta a világhálót. Itt is a hatvan év feletiek, tehát többnyire nyugdíjasok kisebb arányú érintettségéről szólnak az adatok. Ha az Internet- és e-mail-használókat azokhoz viszonyítjuk, akik az elmúlt négy hétben egyáltalán használtak számítógépet, akkor a harminc év alattiaknál 3/4-es arányt kapunk, majd onnan a középgenerációnál kb. 1/2-es az érintettség, míg a legidősebbekig tovább csökken.

18. táblázat

Használta Ön az Internetet vagy az e-mailt az elmúlt négy hét során munkavégzésre vagy magáncélból bárhol? – országos minta

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	45,9	20,9	14,2	12,9	2,1	1,3	15,0
Nem	54,1	79,1	85,8	87,1	97,9	98,7	85,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Még ennél is csekélyebb azok aránya, akiknek az otthonában van internetes kapcsolat: a legjobb ellátottság – akárcsak a számítógépeknél –, ismételten a 40–49 éveseknél figyelhető meg. Náluk az otthoni számítógéppel rendelkezők 1/3-ának van csatlakozása a világhálóra.

19. táblázat

Van Önöknek Internet-hozzáférésük? – országos minta

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	14,7	11,2	17,3	14,6	6,3	2,5	11,0
Nem	24,3	29,2	31,8	20,8	10,0	3,7	19,8
Nem kellett kérdezni	61,0	59,6	50,9	64,6	83,7	93,8	69,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az e-mail-használat gyakoriságáról csak a Kaposvár környéki adatok beszélnek. Eből az derül ki, hogy egyetlen olyan korcsoport van, amelyik életében rendszeres kom-

munikációs eszközzé vált az e-mail: a legfiatalabbak. Az ő esetükben minden második e-mailezik inkább több mint kevesebb rendszerességgel, ezzel szemben a többieknél nem ilyen természetes az e-mailezés. Az alacsony használatot ismételten nem vezetjük vissza sem a géphiányra, sem az információk hiányára.

Minden életkori csoport meglehetősen tájékozott volt a számítógépek széleskörű felhasználási lehetőségét illetően, de a generációs információs szakadék itt is tapasztalható: a legfiatalabb korosztályban egyetlen ember akadt, aki nemleges választ adott, az ötven év felettieknél arányuk már csaknem elérte az egynegyedet.

Az attitűdök és a korcsoportok

Azt várjuk, hogy az életkor növekedésével párhuzamosan növekszik annak valószínűsége, hogy

1. a kért nem tud választ adni a feltett véleménykérdésekre (miként ezt már a férfi-női dimenzióban is megfigyelhettük),
2. kevésbé gyakran ad pozitív válaszokat
 - a) az információs társadalomnak a bizonytalanság növekedésére gyakorolt hatásával kapcsolatban,
 - b) vagy a társadalmi esélyekre gyakorolt hatását illetően.

Mint már előbb láttuk, az országos reprezentatív minta szereplőinek 20 százaléka nem tudott véleményt alkotni azzal kapcsolatban, hogyan fog hatni az információs társadalom a bizonytalanságra. A *nem tudom*-válaszok aránya a negyven év alattiaknál és a hetven év felettieknél tér el jellegzetesen az átlagos értéktől. Elég egységesnek tűnik, a korosztályoktól függetlenül az a harminc százalékos rész, amely szerint a bizonytalanság fog növekedni. A legoptimistább vélekedést a hatvan év alattiaknál láthatjuk, tehát azoknál, akik többségükben a gazdaságilag aktívak táborába tartoznak (vagy fognak tartozni).

20. táblázat

Ön szerint az információs társadalom csökkenti vagy növeli a bizonytalanságot?

	-29 év	30-39 év	40-49 év	50-59 év	60-69 év	70-	Összesen
Inkább csökkenti	43,0	39,9	39,6	39,3	30,9	22,5	35,7
Inkább növeli	29,6	31,3	33,5	32,0	30,4	22,5	30,0
Nem változtat rajta	16,3	19,6	9,3	12,9	17,8	11,3	14,5
Nem tudja	11,1	9,2	17,6	15,8	20,9	43,7	19,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ez az arány azonban egyértelműen lecsökken, ha csak azok véleményét kérdezzük, akik használják is a számítógépet. A tájékoztatlanúságot és a negatív viszonyulást kifejező vélemények erőteljesen csökkentek, miközben az optimista hangok súlya tíz százalékponttal megemelkedett. A válaszadók filterezésével egyszerre eltűnik a fiatalok optimistább vélekedése is: *a bizonytalanság csökkentésébe vetett hit nem az életkorral, hanem inkább a számítógép-használatban való jártassággal van kapcsolatban.*

A kérdezettek 2/3-a ért egyet azzal, hogy az egész ország számára inkább előnyökkel, mint hátrányokkal fog járni. A generációk közötti különbség a negyvenedik életévnél a legerősebb: az ennél fiatalabbak azok, akik egyértelműen optimisták.

21. táblázat

Őn szerint az információs társadalom inkább előnyös vagy hátrányos lesz az ország számára?

	-29 év	30-39 év	40-49 év	50-59 év	60-69 év	70-	Összesen
Inkább előnyös	81,5	83,4	68,3	70,2	59,4	47,9	67,7
Inkább hátrányos	5,2	6,1	12,6	6,2	13,2	9,9	9,1
Nem tudja	13,3	10,5	19,1	23,6	27,4	42,2	13,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Azonban ha ismételten csak azoknak a véleményét vizsgáljuk, akik az elmúlt időszakban használták számítógépet, akkor feloldódik a generációs különbség, ismételten lecsökken a nem tudom válaszok aránya, és az egész minta véleménye egybehangozón pozitív az országra gyakorolt hatást illetően.

A településre vonatkozó előnyök és hátrányok terén a bizonytalanság nagyobb, mint az országra vonatkozó véleményekben. Itt még többen mondták, hogy nem tudják eldönteni a kérdést, miközben csökkent azok aránya, akik a településük számára előnyösnek tartják a változásokat. A vélemények közötti különbség megint a negyvenévnél fiatalabbak és idősebb csoportja között vált szét a legerősebben.

Most nézzük a számítógép-használók táborának csoportját! A bizonytalanok aránya itt is megnőtt, és a településszintű vizsgálat magával hozta az előnyöket remélők csoportjának csökkenését.

A fenti tendenciák folytatódtak az egyénre gyakorolt hatás vizsgálatokor is: saját magukra vonatkoztatva már csaknem 1/3-os azok aránya, akik nem tudják megválaszolni a kérdést. Mindeközben csak 57% gondolja azt, hogy számára több előny, mint hátrány származik az információs társadalomból.

Ez volt tehát az a kérdés, amelyre az országos reprezentatív minta tagjai a legkevésbé optimistán válaszoltak, azonban az aktív géphasználók véleménye meglepő módon nem mutatott különbséget ahhoz képest, amikor a település perspektíváját kérdezték.

Ugyancsak a fiatalok (40 év alattiak) részéről nyilvánult meg a legnagyobb bizalom az új lehetőségek iránt. Ők azok a Kaposvár környéki fiatalok, akik el tudják képzelni, hogy esetleg Interneten keresztül vásároljanak. A negyven év fölöttiek már sokkal ritkábban próbálnák ezt ki. Ez részben a biztonságra való törekvésre, részben az ismeretek hiányára vezethető vissza.

Szintén az életkor-függő tájékozottság nyilvánul meg abban, hogy a kérdezettek milyen mértékben tudják elképzelni az Internet használatát mindennapi életükben. Az életkor előrehaladtával egyértelműen csökken a kérdezettek igénye arra, hogy az Internetet elvileg vásárlásra is használják. Két ponton látható markáns eltérés a korcsoportok között: a negyven év alattiak, majd az ötven felettiak véleményében.

22. táblázat**Vásárolna-e az Interneten keresztül? – kaposvári régió**

	-29 év	30-39 év	40-49 év	50-59 év	60-69 év	70-	Összesen
Igen	28,0	26,7	16,5	5,9	3,1	-	13,7
Nem	70,7	69,5	81,6	91,9	96,9	98,9	84,4
Nem tudja	1,3	3,8	1,9	2,2	-	1,1	1,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A internetes szavazás lehetősége szintén megosztotta a generációkat: de most a legmagasabb aktivitást nem a legfiatalabb korosztály fejtette ki, hanem a második életkori csoport, a 30–39 év közöttiek, akik körében egyetértők aránya csaknem elérte a 2/3-ot az. A fiataloknál és az iskolázottabbaknál a fenntartás elsődleges oka az, hogy félnek a rendszer megbízhatatlanságától, míg az idősebbeknél a személyes kapcsolatok hiánya és az egyéb okok (például a számítógépnek, vagy a számítógépes ismeretnek a hiánya) szerepel fő indokként. (Hasonlóan ahhoz, amit a nőknél tapasztaltunk.)

Az attitűdök életkorok szerinti vizsgálatánál tehát arra derült fény, hogy ugyan jelentős eltéréseket tapasztalhatunk a korcsoportok között, azonban ha kiszűrjük annak hatását, hogy a fiataloknál gyakoribb, az idősebbeknél pedig a ritkább géphasználat a jellemző, akkor ez az attitűdbeli különbség egyértelműen eltűnik.

A távmunka lehetőségének vizsgálata a kaposvári régióban

Magyarországon a távmunka elterjedése alacsony mértékű. 2001-es adatok szerint „távmunka kutatások azt mutatták ki, hogy Magyarországon, szemben az európai 6 százalékkal, 1 százalékot sem éri el a távmunkások aránya. A jelenleg távmunkát végzők nagy része ún. kényszervállalkozó, aki csupán azért alapított céget, hogy úgymond számlaképes legyen. A vállalatok ugyanis szervezetükön belül alig alkalmazják a távmunkát, külsősök megbízása esetén pedig preferálják a költségként leírható szolgáltatásokat, kibújva a magas TB terhek, személyi költségek fizetése alól. A klasszikus, alkalmazotti távmunka jelenléte tehát hazánkban elenyésző, elterjedését hátráltatja a konzervatív munkakultúra, a menedzserek újtól való ódzkodása... A szemléletváltás nem valósítható meg egy konzervatív munkaszervezésre épülő szervezetben, ahol az értékelés a dolgozók jelenléte, és nem munkájuk eredménye alapján történik. Ráadásul, a vállalatok ma még túlságosan költségesnek tartják a távmunkahelyek kialakítását.” (Wesselényi 2001: 1)

Távmunkára vonatkozó kérdéseket a kaposvári vizsgálatban tettek fel. Várakozásaink szerint a távmunka lehetősége és fogadtatása eltérő lesz a különböző nemek és korcsoportok között. Egyrészt elsősorban a nők számára jelenik meg vonzó eszközként az élet különböző területeinek összehangolására (*work-life balance*). Másrészt a távmunkával és az Internet által megvalósítható új életmód formáival kapcsolatban a legfiatalabbak lesznek a leginformáltabbak, ám a távmunka iránt a család-munka dilemma

által leginkább nehéz helyzetben lévő 30–39 évesek lesznek a legfogékonyabbak. Ezért azt várjuk, hogy ez a lehetőség elsősorban a 30–39 évesek számára jelenik meg vonzó eszközként az élet különböző területeinek összehangolására. Ugyanakkor a legfiatalabb korosztály átlagosnál nagyobb affinitása is megfigyelhető, mivel ők könnyebben használják az új eszközöket és magasra értékelhetik a flexibilitást.

23. táblázat

Vállalna-e távmunkát? – kaposvári régió

	Férfi	Nő	Összesen
Igen	26,2	27,2	26,8
Nem	72,4	72,5	72,4
Nem tudja	1,4	0,3	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0

Nemek szerint nem lehet különbséget tapasztalni a távmunkával kapcsolatos affinitásban, amely ellentmond várakozásunknak. Mindkét nem bő egynegyede vállalná szívesen ezt a lehetőséget. A fő megosztottság tehát nem a férfiak és a nők között húzódik, hanem például az életkorok (lásd később), ill. az iskolai végzettség mentén: míg az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél elutasításra talált a távmunka gondolata, addig az érettségizettek és a főiskolai végzettségűek 38 százaléka elfogadta azt. Érdekes módon csökkenés következett be az elfogadottságban az egyetemi végzettségűekhez érve: itt egyrészt magyarázatul szolgálhat az, hogy az általuk végzett feladatokról (például vezetői, irányítói munkakör) úgy vélik, hogy nem lehet távmunkában végezni, de jelenleg az alacsony esetszám nem ad lehetőséget az adatok további bontására.

24. táblázat

Vállalna-e távmunkát? – kaposvári régió

	–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–69 év	70–	Összesen
Igen	48,8	48,6	29,3	20,9	6,3	1,1	26,9
Nem	50,0	48,6	70,7	79,1	93,7	97,8	72,3
Nem tudja	1,2	2,9	–	–	–	1,1	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A távmunka iránti legnagyobb fogékonyság tehát a két legfiatalabb korcsoportot, a 40 év alattiakat jellemzi. Valószínűleg azért is, mert ők tudják, hogy milyen tartalommal is lehetne megtölteni ezt a kategóriát. Egy további magyarázat lehet, – amelyet szintén nem tudunk adatainkon ellenőrizni –, hogy ezek azok a korosztályok, amelyeket a munka és a család összeegyeztetésének a terhe leginkább nyomaszt, és ezt a feszültséget ezen a módon tartanák enyhíthetőnek.

Ugyancsak szignifikáns kapcsolatot tapasztalhatunk a távmunka iránti érdeklődés és az idegennyelvtudás között. Azok, akik beszélnek valamilyen idegen nyelvet, kétszer olyan gyakran vennének részt szívesen a távmunkában. Itt azonban ezt a sajátosságot szintén az iskolai végzettség hatásának tudhatjuk be, bár annak hatását ez a készség megsokszorozza.

Összegzés

Az információs társadalom terjedése eltérő mértékben hat a különböző társadalmi csoportokra. Ez a hatás sokkal intenzívebben érinti a generációk, mint a nemek közti különbségeket. Az adatok azt jelzik, hogy a közvélékedéssel – és a korábbi adatokkal szemben – a nők nem tartoznak a leszakadók közé, bár találtunk arra vonatkozó jeleket, hogy a nők esetében az instrumentális technológia-használat tipikusabb, mint a férfiaknál, de ez további vizsgálatot és alátámasztást kíván. A számítógép- illetve Internet-használat társadalmon belüli tagolódásában a legfőbb választóvonalnak a korosztályokon túl az iskolai végzettség, de még ennél is inkább a (jelenlegi vagy jövőbeli) munkaerő-piaci kötődés számít. A munka formájának és tartalmának jelentős átalakulása zajlik, ahol a folyamatos, megszakítás nélküli foglalkoztatást felváltja az atipikus, illetve rugalmas foglalkoztatás. Azonban azt kell látni, hogy az embert körülvevő intézményeknek (munkahely, iskola) kiemelkedő jelentősége van egy újabb aspektusból is, mégpedig a legújabb információs technológiák megismerésének lehetősége szempontjából. Marie Jahodának a foglalkoztatás látens funkcióiról megfogalmazott téziseihez tehát hozzáfűzhetünk egy újabb tételt: A foglalkoztatásnak van egy olyan látens funkciója is, hogy ismeretünk legyen az információs technológia és az információs társadalom legújabb eszközeiről és azok használatáról, és ez egyszerűen meghatározza a hozzá fűződő viszonyunkat is.

Az információs technológia egyszerű használata és a vele kapcsolatban kialakított attitűdök azonban tipikusan szétválnak a nemek és a korosztályok szerint is: feltűnő a nők és az idősek tájékozatlansága, bizonytalansága az új lehetőségek használatával és hatásaival kapcsolatban. A tájékozatlanság mellett a negatív hozzáállás is megjelenik ebben a két csoportban. Azonban akárcsak az eszközök használatában, úgy az attitűdök esetében is fontos magyarázóváltozó az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás. A korosztályi különbségek noha kétségtelenül mélyek, a valódi választóvonal ott húzódik meg, hogy a kérdezett a számítógépet használja-e – és itt újra előkerül az intézményi kötődés fontossága. Ha ugyanis igen, akkor sokkal tájékozottabb és optimistább az információs technológiák hatását illetően, mint a használatból kizártak – és ez az összefüggés teljes egészében független a kérdezett korcsoportjától.

Ugyanígy a nemek közötti attitűdbeli különbség is mérséklődött, ha csak a használók véleményét vettük figyelembe, bár a férfiak pozitívabb hozzáállása minden kérdésben jellemzőbb maradt.

A családi státus elemzése ismét fényt derített a fiatalabb generációk előnyösebb helyzetére, amely mindenképpen pozitív indikátora lehet a digitális szakadék csökkenésének. Minden más családi státushoz képest a gyermekek csoportja a leggyakoribb számítógép- és Internet-használó, amely eredmény egybevág a korosztályok szerinti különbségeknél tapasztaltakkal.

Irodalom

- Göpel, Maja (2003): The Generation Gap in the Information Society. http://www.global-society-dialogue.org/background.htm_2003. április 16.
- Johnston, Peter (2001): eEurope Strategies and the Digital Divide in the European Union. mineco.fgov.be/information_society/digital_divide/Presentation_Johnston.doc
- SIBIS (2003): SIBIS Pocket Book 2002/03. *Measuring the Information Society: in the EU, the EU Accession Countries, Switzerland and the US*. <http://www.sibis-eu.org>
- Sorensen, Knut H. (2002): *Love, Duty and the S-Curve*. Summary on the Project Strategies of Inclusion: Gender in the Information Society (SIGIS). www.rcss.ed.ac.uk/sigis/public/D02/D02_part1.pdf
- Statistics Finland Information Society, Persons aged 15 and over (2003) http://www.stat.fi/tk/yr/tietoyhteiskunta/tietokone_tkonejainternetvrteu_kuvataulu_en.html
- Statistics of Finland, Information Society, Computers and Internet Connections (2002): http://www.stat.fi/tk/yr/tietoyhteiskunta/tietokonejaverkkoyhteys_en.html
- Tardos Róbert (2003): Az Internet terjedése és használata Magyarországon 1997–2001. *Jel-Kép*, 1: 7–22.
- The Finns and the Information Society. (2003) http://www.stat.fi/tk/yr/tietoyhteiskunta/suomalaiset_en.html
- Wesselényi Andrea (2001): A távmunka jelene és jövője Magyarországon – Tévhittek és valóság. <http://www.tavmunkainfo.hu/magyar2001.htm>